

*Prof. dr hab. Tomasz Michalski*  
*Instytut Bankowości i Ubezpieczeń Gospodarczych*  
*Szkoła Główna Handlowa*

**Recenzja pracy doktorskiej pt. :**

***“ Popyt na usługi sektora turystyki w krajach Unii Europejskiej  
po 2013 roku „***

**napisanej przez magister Anettę Majchrzak-Jaszczyk  
i przedstawionej Radzie Naukowej Wydziału Biznesu i Stosunków Międzynarodowych  
Akademii Finansów i Biznesu „Vstula” w Waerszawie.**

Światowa Organizacja Turystyki systematycznie podaje informacje na temat rozwoju sektora usług turystycznych oraz rosnącego znaczenia tego sektora w procesie wzrostu gospodarczego. Z danych prezentowanych w licznych fachowych opracowaniach wynika, że obserwujemy dynamiczny rozwój tego sektora wyrażający się stałym wzrostem liczby podróży, rozwojem bazy turystycznej, coraz szerszą ofertą produktową, a tym samym rosnącą wielkością przychodów z działalności w sektorze. Światowa Organizacja Turystyki zaznacza w swoich raportach, iż ponad połowa podróży to wyjazdy wypoczynkowe, co niewątpliwie rzutuje na kierunki rozwoju rynku usług turystycznych oraz strategię działania głównych podmiotów funkcjonujących na tym rynku. Charakter rynku usług turystycznych oraz zachodzące na tym rynku zmiany sprawiają, że sektor usług turystycznych postrzegany jest jako jeden z istotnych elementów w procesie rozwoju gospodarczego. Prace i badania naukowe podejmowane w celu opisu i głębszego poznania rozwijającego się rynku usług turystycznych i jego instytucji są bardzo pożądane – wzbogacają naszą wiedzę i pozwalają na zrozumienie dokonujących się zmian (ich charakteru i kierunku). Wypada zaznaczyć, że najbardziej rozwiniętym kontynentem jeśli chodzi o ruch turystyczny jest Europa (51% ruchu turystycznego), która zdecydowanie wyprzedza pozostałe kontynenty (Azja - 26%, Ameryka Pd. - 14%, Afryka - 6%). Podjęty przez Autora dysertacji problem badawczy dotyczący popytu na usługi sektora turystyki w celach wypoczynkowych w państwach członkowskich Unii Europejskich, tzn. państwach, które stanowią istotną składową kontynentu europejskiego jest ważnym zagadnieniem zarówno z punktu widzenia podmiotów działających w sektorze – świadczących usługi (skala mikro) jak i całej gospodarki (skala makro). Należy zauważyć, że

badanie dotyczy przedziału czasowego w którym można wyróżnić ze względu na sytuację na rynku finansowym dwa istotnie różniące się okresy – okres prosperity (lata 2003 – 2007) oraz okres kryzysu (lata 2008 – 2011). Odmienność tych okresów Autor wyraźnie uwzględnił w prowadzonych rozważaniach.

Oceniana rozprawa Pani magister Anetty Majchrzak-Jaszczyk nie obejmuje pełnego spektrum zagadnień związanych z problematyką popytu na usługi sektora turystyki dotyka jednak zagadnień, które są istotne z uwagi na różnicowanie i klasyfikację państw jako obiektów występujących na rynku usług turystycznych ze względu na specyfikę czynników charakteryzujących popyt turystyczny. Autor koncentruje uwagę na analizie porównawczej mierników popytu, oraz wpływie zmian czynników ekonomicznych w szczególności czynnika dochodowego oraz pozaekonomicznych na zmiany wielkości popytu na usługi krajowego i zagranicznego sektora turystyki w państwach Unii Europejskiej.

Prezentowana praca liczy 253 strony oraz dodatkowe 87 stron numerowanych cyframi rzymskimi zawierających: Streszczenie str. I – III ; Abstract w języku angielskim str. IV- VI; Aneks metodologiczny str. VII – XXXIII ; Aneks do rozdziału III str. XXXIV – XL; Aneks do rozdziału V str. XL – LXIX; Załączniki do rozdziału VI str. LXX – LXXXVII.

Praca składa się ze wstępu sześciu rozdziałów i zakończenia. Zamieszczono w niej 58 tablic w treści pracy oraz 30 na stronach dodatkowych, 4 rysunki, oraz 1 diagram obrazujący klasyfikację państw UE na grupy ze względu na poziom rozwoju popytu na usługi krajowego i zagranicznego sektora turystyki. Na końcu pracy zaprezentowano bibliografię (71 pozycji w tym 37 pozycji anglojęzycznych, oraz 6 źródeł internetowych). Pozycje bibliografii nie zostały ponumerowane, a jedynie ustawiono je w porządku alfabetycznym według nazwisk autorów.

Jak wspomniano problematyka związana z badaniem popytowej strony rynku usług turystycznych dla krajów europejskich ( państw członkowskich UE) jest interesująca z uwagi na rosnące znaczenie sektora usług turystycznych w tworzeniu PKB oraz czasokres w jakim przeprowadzono badanie. Uważam za właściwe i w pełni uzasadnione z naukowego punktu widzenia podjęcie tej problematyki w rozprawie doktorskiej.

W pracy można wyróżnić trzy części.

**Część pierwsza** – wprowadzająca w tematykę dysertacji obejmuje: Wstęp i Rozdział I.

**Część druga** – merytoryczna obejmuje pięć rozdziałów wraz zamykającym je zakończeniem (str. 32 – 249).

**Część trzecia**, którą stanowi dodatkowe 87 stron numerowany cyframi rzymskimi, o których zawartości wspomniano powyżej, przy czym można mieć wątpliwości co do przydatności treści prezentowanych w niektórych paragrafach tej części. Np. Aneks metodologiczny – wydaje się, że wystarczyły odwołania do literatury fachowej; Załączniki do rozdziału VI – mało przydatne z powodu niezgodnej numeracji tablic podanych w załączniku z numeracją podawaną w przypisach w rozdziale VI, co utrudnia korzystanie z tego załącznika.

W części pierwszej Autor formułuje trzy cele badawcze, podstawową hipotezę oraz główne pytania badawcze (Wstęp str. 7-9). Cele pracy, hipoteza oraz pytania badawcze zostały sformułowane poprawnie. W części tej zaprezentowano również obecny stan wiedzy odnoszący się do głównego problemu badawczego jakim jest popyt na usługi turystyczne (Rozdział I). Głównie skoncentrowano się na podstawowych kategoriach które wykorzystywane są w dysertacji tzn. podział turystyki na krajową i zagraniczną, cechy popytu turystycznego, determinanty popytu turystycznego i ich klasyfikacja, mierniki popytu turystycznego, modele wykorzystywane w procesie kwantyfikacji popytu. Na zakończenie części pierwszej zamieszczono paragraf poświęcony metodzie badawczej wykorzystywanej w dysertacji, a konkretnie zaprezentowano narzędzia jakie wykorzystano w badaniu (paragraf 1.5.).

Część druga merytoryczna odgrywa najważniejszą rolę w ocenie rozprawy. W kolejnych rozdziałach kończących się podsumowaniami Autor prezentuje wyniki prowadzonego przez siebie badania oraz formułuje liczne wnioski.

W rozdziale drugim omówiono i dokonano analizy wszystkich mierników popytu turystycznego w badanych obiektach (państwach UE) oraz wykorzystując wyniki prowadzonej analizy odwołując się do miar statystycznych (średniej unijnej) pogrupowano rozważane obiekty na cztery grupy klasyfikacyjne ze względu na poziom rozwoju popytu na usługi turystyczne. Mając na uwadze wady średniej jako miary przeciętnego poziomu zjawiska przy występującej asymetrii rozkładu rozważanych mierników, pojawia się pytanie:

*Co zdecydowało o zastosowaniu średniej nie mediany i czy zastosowanie mediany rzutowałoby w sposób istotny na wyniki otrzymanej klasyfikacji?*

Rozdział trzeci jest poświęcony omówieniu determinant pozaekonomicznych (czynniki geograficzne, demograficzne, społeczne, infrastruktura transportowa) i podaźowych (baza noclegowa) popytu turystycznego w państwach UE. Autor dokonuje weryfikacji trzech hipotez sformułowanych dla potrzeb tego rozdziału dzięki czemu rozszerza horyzont badawczy odnoszący się do klasyfikacji obiektów badania (państw UE) zaprezentowanej w rozdziale drugim. Sformułowanie tych hipotez jest niezbyt precyzyjne bowiem nie ma pewności czy hipotezy dotyczą tylko państw UE w związku z tematem dysertacji, czy też mamy do czynienia z hipotezami o wyższym poziomie ogólności. Wyjaśnienie pojawia się w podsumowaniu rozdziału (paragraf 3.5).

Rozdział czwarty i piąty poświęcono analizie wpływu czynników ekonomicznych na wielkość popytu turystycznego.

W rozdziale czwartym skoncentrowano uwagę na czynniku dochodowym, zaś w rozdziale piątym dokonano analizy wpływu wybranych czynników ogólnogospodarczych i cenowych na wielkość popytu na usługi sektora turystycznego.

Przyjęta przez Autora metodologia badawcza jest poprawna (bazuje na wykrywaniu kierunku i siły współzależności mierzonej wartością współczynników korelacji Pearsona) W rozdziale czwartym skoncentrowano uwagę na współczynnikach korelacji między czynnikiem dochodowym obrazowanym przez PKB per capita a poszczególnymi miernikami popytu. Niewątpliwie jest to metoda przynosząca efekty wypada zastanowić się na ile jest przydatna w warunkach badania, w którym zdecydowanie położono nacisk na kierunek współzależności mniej zaś na jej siłę.

Autor w analizie dostrzega fakt zróżnicowania państw UE pod względem zasobności (bogactwa społeczeństw). W konsekwencji mamy do czynienia ze zróżnicowaniem tych państw ze względu na dochody i wydatki przeznaczane na wyjazdy turystyczne. Może pojawić się więc naturalne pytanie:

*Dlaczego w analizie nie zastosowano zamiast PKB per capita danych strukturalnych opisujących jaka część dochodów przeznaczana jest na wydatki turystyczne? Tego typu dane mogą być bardziej przydatne w analizie, zwłaszcza analizie porównawczej.*

Np. na str. 125 podano, że PKB Belgii w latach 2003 – 2007 wzrosło o niespełna 9%, a wydatki obywateli na długookresowe podróże krajowe spadły aż o 37%. W tym przypadku naturalnym wydaje się pytanie:

*Czy w tak zasobnym społeczeństwie jak społeczeństwo belgijskie te środki pozostały nadal w sektorze, czy też nastąpiło tak istotne zmniejszenie strumienia zasileniowego płynącego do sektora?*

Analizując w aspekcie zachowań konsumentów rozważania prezentowane w rozdziale czwartym mogą pojawić się również pytania dotyczące efektów związanych z opóźnieniem czasowym działania czynnika dochodowego:

*Czy rzeczywiście PKB per capita jest najlepszym czynnikiem dochodowym odzwierciedlającym skłonność do podróży turystycznych?*

*Co sądzi Autor o ewentualnym zastąpieniu PKB per capita przez jego dynamikę wzrostu mając na uwadze skłonność do podróży, a więc zachowanie uwzględniające opóźnienie czasowe reakcji na czynnik dochodowy?*

W rozdziale piątym zgodnie z przyjętą metodologią badawczą dokonano analizy korelacji między czterema wybranymi wielkościami obrazującymi czynniki ogólnogospodarcze i cenowe, a miernikami popytu oraz zapotrzebowaniem na usługi sektora. W prowadzonej analizie nie ustrzeżę się Autor drobnych potknięć porównując np. indeks poziomu cen dóbr i usług konsumpcyjnych oraz usług hotelarskich ze średnim poziomem cen UE, a więc porównując wielkości nieporównywalne.

Niewątpliwie dużą wartością pracy są wnioski formułowane w rozdziale czwartym i piątym, są to wnioski autorskie formułowane na bazie otrzymanych wyników badania. Autor, co należy podkreślić, formułuje wnioski oraz odnosi otrzymane wyniki do klasyfikacji obiektów (państw UE) podanej w rozdziale II, co sprawia, że praca stanowi w tej warstwie spójną całość. Jak sygnalizowano metoda badawcza bazuje na analizie związków korelacyjnych tym niemniej Autor dowodzi, że nie są mu obce inne narzędzia badawcze np. w rozdziale trzecim przy konstruowaniu rankingów rozważanych obiektów (państw UE) ze względu na ocenę infrastruktury transportu oraz determinantę podażową jaką jest baza noclegowa wykorzystuje modele scoringowe.

Rozdział szósty jest rozdziałem w którym obok analizy korelacji pomiędzy poszczególnymi miernikami popytu na usługi sektora turystyki, a wybranymi czynnikami ekonomicznymi i geograficznymi w rozważanym okresie dokonano analizy danych panelowych oraz podjęto próbę modelowania ekonometrycznego wybranych mierników popytu w oparciu o dane panelowe. Autor uzasadnia, że konstrukcja jednego modelu opisującego mierniki popytu turystycznego w oparciu o dane panelowe z lat 2003-2011 dla państw UE jest „skazana na niepowodzenie”. Przedstawiono propozycje modeli dla poszczególnych mierników oraz postulat modelowania miernika popytu dla każdego państwa oddzielnie. Należy zaznaczyć, że wniosek dotyczący przydatności modelu autoregresyjnego dla modeli mierników popytu na usługi turystyczne, aczkolwiek nie

został wprost sformułowany niemniej jednak wydaje się być trafny, choć Autor słusznie dostrzega słabość swoich badań ze względu na skromność bazy danych jaką dysponował.

W zakończeniu odniesiono się do realizacji podstawowych celów badania i hipotezy. Autor w pozostając przy przedstawionej w rozdziale drugim klasyfikacji (podziale) państw UE na cztery grupy, odwołując się do analiz prezentowanych w części drugiej, formułuje szereg interesujących wniosków wynikających z przeprowadzonego badania, potwierdza hipotezę badawczą oraz stawiane we wstępie pytania badawcze.

Część drugą kończy spis literatury.

Część trzecia jak sygnalizowano wzbudza szereg kontrowersji. Można zastanawiać się czy jest to część podsumowująca, czy też jest częścią zawierającą te treści, które wyrzucono z części drugiej. Jednocześnie jest to aneks zawierający bazę danych z których korzysta Autor w rozważaniach merytorycznych (część druga). Jak z tego wynika część trzecia spełnia rolę podręcznego notesu w którym zamieszczamy wszelkie informacje. Wydaje się, że ta część mogłaby być ograniczona jedynie do aneksu zawierającego bazę danych (odpowiednie połączenie i eliminacja niektórych treści z Aneksów do rozdziałów III i V oraz Załącznika do rozdziału VI pod warunkiem że zamieszczone tu zostaną dane panelowe, przy pełnej eliminacji Aneksu metodologicznego – odpowiednie odwołania do literatury fachowej w tekście pracy).

Przechodząc do oceny należy podkreślić, że Autor dowiódł, iż potrafi formułować naukowe tezy i we właściwy sposób je dowodzić. Wykazał się dobrą znajomością literatury, a co najważniejsze wskazał i to w sposób zadowalający jak jego rozważania osadzone są w literaturze przedmiotu.

Autor skonstruował pracę w sposób staranny i logiczny, posługuje się przy tym poprawnym językiem, jasno i zrozumiale formułuje myśli dzięki czemu praca stanowi spójną merytorycznie całość. Poprawna jest w zasadzie strona formalna pracy. W tekście można wytknąć usterki techniczne oraz drobne potknięcia, nie rzutują one na merytoryczną ocenę pracy. Do wspomnianych usterek zaliczam m.in:

- Brak kolorów w tablicach, tzn. wszędzie tam, gdzie powoływano się na kolorowe wydruki w tablicach (wyjątek tablice czarno-białe 1, 16, 17, 22, 24, 28, 29, 30, 31, 41, 47, 48).
- Brak oznaczeń obiektów i kolorów na wykresach (rysunki 1, 2, 3, 4 str. 162-163), na których widnieją nazwy państw bez punktów obrazujących te państwa na płaszczyźnie wykresu.
- Brak spisu tabel i rysunków.
- Brak zbiorczej bazy danych – realizacji cech w badanym okresie.

- Brak numeracji wzorów w rozdziale pierwszym (str. 14-15) oraz niska czytelność wzorów w całej pracy (zdecydowanie usterka techniczna).

W sytuacji ciągłego wysokiego zainteresowania rozwojem sektora usług turystycznych, zarówno od strony podażowej jak i popytowej, gdy nie ma wątpliwości, co do znaczenia tego sektora jeśli chodzi o rozwój gospodarczy w pełni usprawiedliwione jest podjęcie tematu dysertacji. Wnioski formułowane przez Autora pracy, przy jednoczesnym wysokim poziomie wiedzy dotyczącej przedmiotu rozprawy, dowodzą zrozumienia istoty problemu oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia analiz. Wspomniane uwagi dyskusyjne oraz wymienione usterki formalne i techniczne nie mają wpływu na pozytywny odbiór pracy.

W konkluzji zatem stwierdzam, iż recenzowana praca spełnia wymagania ustawowe stawiane pracom doktorskim w Polsce. Wnoszę więc o dopuszczenie magister Anetty Majchrzak-Jaszczyk do publicznej obrony.



*Tomasz B. Michalski*

Warszawa 24.11.2014 r.